

VI. DIFUSIÓ I RECEPCIÓ DE L'OBRA DE POMPEU FABRA

LA RECEPCIÓ DE L'OBRA DE POMPEU FABRA

A LES ILLES BALEARS

JOAN MIRALLES I MONSERRAT,

UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS

I INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

De bell antuvi, pens que seria bo dedicar una breu menció al principal element de cohesió de la llengua que funcionà durant segles com a instrument d'estat de la Corona d'Aragó. Em referesc a la Cancelleria Reial. Aquesta influència, és important dir-ho, seria visible encara en escrits de caire administratiu, per via de l'ús tradicional, fins i tot molt de temps després de la desaparició d'aquesta entitat. Recordem-ne algunes dades.

EL PRECEDENT UNIFICADOR DE LA CANCELLERIA REIAL

178 La Cancelleria Reial era un organisme administratiu dels reis de la Corona d'Aragó creat al segle XIII durant l'època del rei Jaume I. En principi era un organisme lligat a la cort del rei, però on el poder eclesiàstic tenia una gran influència. La importància de la Cancelleria es donà naturalment en l'àmbit de l'Administració, però tengué també un gran protagonisme en el món de la cultura. És sabut que durant l'època del rei Pere el Cerimoniós la Cancelleria experimentà un major desenvolupament a partir de l'aplicació de les *Ordinacions reials*, calcades de la versió llatina de les *Leges palatinae* dels reis de Mallorca. A partir de principis de la dècada dels anys vuitanta del segle XIV, hi detectam una influència creixent dels laics amb una figura especialment emblemàtica que és Bernat Metge. També és visible, durant l'època del Cerimoniós, la catalanització de part de la documentació. La Cancelleria canalitzà la influència forana de la cultura francesa, palesa durant el regnat del rei Joan I i de la seva dona Violant de Bar, la italiana, a través dels humanistes italians a l'època d'Alfons el Magnànim, i l'hel·lènica, durant els papes de la cort pontifícia d'Avinyó.

Des del punt de vista literari i lingüístic la influència es palesa en l'administració de tots els territoris de la Corona d'Aragó, tant en el territori aragonès com en el català, en els usos lingüístics de les dues llengües i, naturalment, també en llatí, que seguia essent la gran llengua no solament a l'Església, sinó també en bona part de l'Administració, de la cultura, de la universitat, etc. Pel que fa a l'estil, veim de primer una clara influència de l'*Ars dictandi* i del lèxic i de la sintaxi llatinitzant, que s'anirà modulant cap a una prosa més flexible i acostada als recursos propis de la llengua catalana. Se n'ha remarcat també la funció de *koiné* o llengua supradialectal, que sens dubte fou un element unificador pràcticament en tot el territori lingüístic.¹

Ara bé, voldria aprofitar per a fer algunes remarques. Almenys a les Illes Balears hem pogut constatar que la unitat supradialectal de la llengua, si bé és cert que és remarcable en determinats escriptors —els més cultes, els titulars o regents de les escriptories—, no és menys cert que hi ha escriptors —els no tan cultes— en què la llengua viva, popular, és visible principalment en el registre

1. Antoni FERRANDO FRANCÉS i Miquel NICOLÁS AMORÓS, *Història de la llengua catalana*, nova edició revisada i ampliada, Barcelona, Universitat Oberta de Catalunya, 2011, p. 106-130.

narratiu i, sobretot, en el registre col·loquial, dels testimoniats judicials.² D'altra banda, com és lògic, la llengua escrita de l'Administració es manté en general en una tendència conservadora, inherent a l'escriptura, però això no obsta perquè no hi hagi a mesura que passa el temps una adaptació lenta cap a la llengua viva. És sorprenent, tanmateix, el grau d'uniformitat supradialectal, característica de la *koiné*, dels darrers documents en el català administratiu, ja en ple segle XIX, i, en algun cas, de principis del segle XX, quan ja fa molt de temps que ha deixat de funcionar la Cancelleria pròpiament dita. A això em referia a l'inici. Els exemples d'aquesta tendència els podeu trobar en els testaments i actes notariaus, que sofririen un vertader lingüicidi amb la Ley del notariado, de 1862, o en les darreres actes capitulars de les monges tancades, o en els darrers inventaris de béns i/o contractes d'arrendament en català, alguns d'ells encara existents a principis del segle XX.³

LA IMPOSICIÓ DEL CASTELLÀ I LA DESORIENTACIÓ DEL SEGLE XIX

El dia 28 de novembre de 1715, Felip V va signar el Real decreto de Nueva Planta de la Audiencia de Mallorca. Tot i que no es feia esment de la llengua pròpia del país en cap dels tretze articles, el fet és que gran part de la documentació emanada de l'Audiència passà a ser en castellà. Després vendria la Resolució de l'11 de setembre de 1717 en què es deia: «Resolución. En quanto a esta duda mando, se executen los despachos, como se propone en ella; previniendo, se procure mañosamente ir introduciendo la lengua castellana en aquellos pueblos».⁴

La disposició legislativa, però, de més transcendència seria la Real cédula de Aranjuez de 1768. En virtut d'aquesta cédula s'uniformen els aranzels judicials i la moneda única en tot l'Estat i s'imposa el castellà contra el català en tots els graus de l'ensenyament. Gran part de la documentació administrativa passa a ser també en aquesta llengua, com és ara les actes dels ajuntaments, etc. D'altra banda, el castellà s'introdueix en l'administració eclesiàstica, com és ara en els llibres sacramentals de batejos, matrimonis i defuncions, a través dels bisbes de les diòcesis de parla catalana. Una altra qüestió és el llatí, que era ensenyat

179

2. Joan MIRALLES I MONSERRAT, *Un llibre de cort reial mallorquí del segle XIV (1357-60): Introducció, transcripció i estudi lingüístic*, Mallorca, Institut d'Estudis Balearics i Editorial Moll, 1984, col·l. «Els Treballs i els Dies», 24 i 25, vol. I, p. 45-49, i vol. II, p. 198-200).

3. Vegeu Antoni I. ALOMAR, «La codificació de la llengua catalana a les Illes Balears al segle XX», a *La configuració social de la norma lingüística a l'Europa llatina*, edició a cura d'Antoni Ferrando i Miquel Nicolás, Symposia Philologica, 2006, p. 267-298. També Joan MIRALLES I MONSERRAT, *Antologia de textos de les Illes Balears*, vol. VII, Conselleria de Cultura, Participació i Esports, Illenc (IEB), Ajuntament de Palma, IVITRA i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2018.

4. Pel que fa a la història de la repressió contra la llengua catalana i, en general, sobre les mesures repressives dels Borbons, segueix essent fonamental Francesc FERRER GIRONÈS, *La persecució política de la llengua catalana: Història de les mesures preses contra el seu ús des de la Nova Planta fins avui*, Barcelona, Edicions 62, 1985, p. 19-21.

en les escoles de gramàtica, les quals acabarien desapareixent ja entrat el segle XIX.⁵

L'entrada del castellà a l'escola en detriment del català tingué conseqüències funestes en el model de llengua, que fins aleshores tenia un patró orientatiu que devia molt a la llengua de l'antiga Cancelleria i al català escrit de les notaries i de l'escola, i que tenia en la predicació la versió parlada formal d'allò que se n'ha dit el *català de trona*. Les noves generacions escolars, educades en l'ortografia i la gramàtica castellanes i ja sense el patró orientatiu tradicional, ajuden a explicar els canvis experimentats pels escrits de les primeres dècades del segle XIX. Hi són especialment visibles una major tendència dialectalitzant, amb acostament a la llengua viva col·loquial, així com l'adopció de determinats castellanismes.⁶ Aquesta tendència l'hem poguda constatar per exemple en els manuscrits dels receptaris de cuina. És bastant senzill destriar si són manuscrits del segle XVIII o, per contra, del segle XIX. Els primers conserven una llengua prou estandarditzada a diferència dels segons, en un model de llengua més dialectal i amb més castellanismes.⁷

Ens podem preguntar fins a quin punt hi hagué una reacció contra aquestes disposicions. Hi foren, en forma de memorial de greuges i de protestes, però en definitiva la maquinària repressiva contra el català va perdurar en nom de la modernització del país. El català fou considerat una nosa que calia anorrear, però no era fàcil, perquè ni els mitjans tècnics de comunicació eren els d'ara i, a més, la immensa major part de la població era unilingüe i analfabeta. D'aquí ve la paradoxa. Se suposa que en un país civilitzat l'escola en general, universitat inclosa, és un element de formació patriòtica i de cohesió nacional. Aquí l'escola fou un dels mitjans per a imposar una llengua encara desconeguda per àmplies capes de població. Hi hagué obres lexicogràfiques en què el català era present, però en general els diccionaris o vocabularis, bilingües o trilingües, amb el llatí, generalment eren per a aprendre el castellà, no el català, que se suposava que tothom ja sabia.⁸ D'altres són, efectivament, defenses de la llengua, però en definitiva tingueren molt poca o nul·la influència en el teixit social insular. Ho prova el fet que pràcticament molts d'aquests treballs quedaren inèdits. Joan Melià ens en parla en un treball sobre «El model de llengua a les Illes Balears i

5. Francesc FERRER, *La persecució...*, p. 35-51.

6. Vegeu, per a aquest període: Catalina MARTÍNEZ TABERNER, *La llengua catalana a Mallorca al segle XVIII i primer terç del XIX*, Barcelona, Universitat de les Illes Balears i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000, col·l. «Biblioteca Miquel dels Sants Oliver», 13, amb un pròleg de Joan Mas i Vives.

7. Jaume MARTÍ i OLIVER, *Receptari de cuina del segle XVIII*, edició a cura de Joan Miralles i Francesca Cantallops, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989, col·l. «Biblioteca Marian Aguiló», 12, p. 122-127.

8. El mateix fenomen, *mutatis mutandis*, passa en el trànsit de l'humanisme a la modernitat, ben avançat el segle XV, quan la impremta ja és una realitat. Les obres de caire lexicogràfic impreses són bàsicament per a aprendre llatí i/o castellà. Vegeu GERMÀ COLON i Amadeu J. SOBERANAS, *Panorama de la lexicografia catalana: De les gloses medievals a Pompeu Fabra*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1985, col·l. «Biblioteca Universitària», 7.

Pitiüses».⁹ Ací fa esment a la contribució dels intel·lectuals menorquins durant el domini britànic que pogueren viure al marge de la repressió contra el català durant un segle, amb figures com Antoni Febrer Cardona, etc., i, a Mallorca, al segle XVIII, amb la contribució del vocabulari trilingüe d'Antoni Oliver i de Pere Antoni Domènech, el de fra Antoni Balaguer, el bilingüe de Ramon Fortuny, o el diccionari trilingüe mallorquí, castellà i llatí del comte d'Aiamans, Josep de Togores i Sanglada, o el de Joan Facund Sureda o el de Francesc Mayol, etc., sense oblidar l'obra carregada de bones intencions d'un intel·lectual asturià com Gaspar Melchor de Jovellanos.¹⁰

Ja en el segle XIX, hi ha un augment de les obres de caire lexicogràfic i gramatical. Esmentem la proposta ortogràfica d'Antoni M. Cervera Bru, la *Gramática de la lengua mallorquina* de Joan Josep Amengual Reus, el *Diccionari mallorquí-castellà* de Pere Antoni Figuera, el primer que es publicà, el *Diccionario mallorquí-castellano-latín* del ja esmentat Joan Josep Amengual, el diccionari d'Unos Amigos, el diccionari de mossèn Tarongí, incomplet. A Menorca tenim la proposta ortogràfica fonètica de Jaume Ferrer Parpal o el vocabulari de Josep Hospitaler i Cavaller o els vocabularis de Joan Benejam Vives i de Salvador Fàbregues i Sintès.¹¹

L'OBRA DE MARIÀ AGUILÓ I DE TOMÀS FORTEZA

Tanmateix, els dos personatges que sí que marcaren la seva empremta en el segle XIX varen ser Marià Aguiló (1825-1897) i Tomàs Forteza (1838-1898). El primer reunia el fet de ser un gran entès en la llengua antiga i un bon coneixe-

181

9. Joan MELLÀ, «El model de llengua a les Illes Balears i Pitiüses», a Miquel Àngel PRADILLA (ed.), *Societat, llengua i norma: A l'entorn de la normativització de la llengua catalana*, Benicarló, Alambor, 2001, p. 165-182. Vegeu, també, per a Menorca, Joan F. LÓPEZ CASANOVAS, «Els menorquins i la llengua catalana. Una perspectiva històrica», a *Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana (1986)*, vol. VIII, àrea 7, *Història de la llengua*, edició a cura d'Antoni Ferrando, València, 1989, p. 157-173. Pel que fa a les Pitiüses, vegeu Joan MARÍ, «La llengua catalana a les Illes Pitiüses», a *Segon Congrés Internacional*, p. 175-179.

10. Així, com una gota d'aigua clara en un oceà d'incomprensió, en la *Memoria sobre educación pública* (1802) diu: «Quisiera yo asimismo que por vía de apéndice de esta enseñanza, se aplicasen los principios de la gramática general a nuestra lengua mallorquina, y se diese a los niños una cabal idea de su sintaxis. Siendo la que primero aprenden, la que hablan en su primera edad, aquella en que hablamos siempre con el pueblo, y en que este pueblo recibe toda su instrucción, visto es que merece mayor atención de la que le hemos dado hasta aquí. Se dirá que la amamos, y es verdad, pero la amamos con ciego amor. El mejor modo de amarla será cultivarla. Entonces conoceremos lo que vale y lo que puede valer; entonces podremos ir la llevando a la dignidad de lengua literata; entonces ir la proporcionando a la exactitud del estilo didáctico y a los encantos de la poesía; y entonces, escribiendo y traduciendo en ella obras útiles y acomodadas a la comprensión general, abriremos las puertas de la ilustración a esta muchedumbre de mallorquines cuya miserable suerte está vinculada en su ignorancia, y una ignorancia será invencible mientras no se perfeccione el principal instrumento de su instrucción».

11. Joan MELLÀ, «El model...», p. 168-171.

dor de la llengua parlada arreu del territori. Això va ser possible gràcies a la seva activitat professional com a bibliotecari de la Universitat de Barcelona i de la Biblioteca Provincial de València, i també a la seva gran afecció per la poesia popular i al fet de viure una època on Mallorca era encara un lloc on la literatura popular tradicional era una realitat esplèndida. D'altra banda, tant a Barcelona com a València, contactà amb els millors literats i homes de lletres en general i dugué a terme una gran activitat com a recercador i divulgador de la poesia popular i culta i com a mantenidor dels Jocs Florals, etc., on donà a conèixer l'ideari de la Renaixença i del model de llengua a seguir.

Com ja deia en la meua comunicació sobre «Fabra i les Illes Balears»¹² el contacte personal entre Aguiló i Fabra fou escàs i s'esdevingué quan el filòleg mallorquí era ja vell, però Fabra tingué molt en compte les seues idees en matèria ortogràfica. D'altra banda, Marià Aguiló va fer part del Consistori dels Jocs Florals de 1862 per a contribuir a la solució del desgavell ortogràfic i junt amb altres vocals va fer part de la Comissió de l'Ortografia, presidida per Manuel Milà i Fontanals. Fou també un dels membres de l'Acadèmia de la Llengua Catalana, constituïda el 29 d'octubre de 1881, junt amb altres personatges del món dels Jocs Florals. Marià Aguiló col·laborà també en la revista *L'Avenç*, a l'avantguarda de les noves propostes ortogràfiques, i quan sortí l'*Ensayo de gramática de catalán moderno*, de Fabra, el 1891, el rebé amb satisfacció. Tot això explica per què Fabra, en el discurs que va fer d'homenatge a Aguiló a Palma el 1925 en el centenari del seu naixement, s'expressava de la següent manera:

Marian Aguiló no solament fou el primer que va creure en la possibilitat de refer la nostra llengua, sinó encara qui, emportat pel seu optimisme i el seu gran amor a la parla materna, emprengué la magna obra de redreçar-la, essent així, al mateix temps que el vident, l'obrer cabdal del seu ressorgiment, en tal manera que els qui després d'ell havem treballat en l'obra de redreçar i fixar la llengua literària, no hem fet sinó completar la seva tasca immensa, treballant sempre dins la via oberta i esplanada pel Mestre [...].

Marian Aguiló és sens dubte un poeta excel·lent, un gran bibliòfil, un folklorista remarcable, però en l'obra de redreçament de la llengua és indiscutiblement la figura cabdal a qui tots havem de retre homenatge de gratitud i d'admiració il·limitades. Pensem que ell fou qui cregué fermament en l'esdevenidor de la nostra llengua quan tothom en dubtava, i que ell obrí i esplanà l'única via per la qual podíem assolir-ne el ressorgiment, així que a glòria seva podem retreure no solament la tasca enorme que ell realitzà, sinó tot ço que després d'ell hagin pogut fer els seus continuadors i deixebles. A ningú millor que ell podríem aplicar, doncs, les paraules que Ascoli adreçava als fundadors de la filologia romànica: «Cada nou avançament redunda en nou honor dels mestres que ens han obert i esplanat la via àrdua i bona».¹³

12. Joan MIRALLES, «Fabra i les Illes Balears», a *Símposi Pompeu Fabra: Jornades Científiques de l'Institut d'Estudis Catalans*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2000, p. 59-119.

13. Joan MIRALLES, «Fabra...», p. 59-62.

Tomàs Forteza i Cortès, cosí i deixeble de Marià Aguiló, col·laborà amb ell en l'arplega de poesia popular i es dedicà a l'ensenyament tota la seva vida. El 1883, fou secretari de la Junta Provincial d'Instrucció Pública de les Balears i mestre en Gai Saber als Jocs Florals de Barcelona i col·laborà en nombroses publicacions periòdiques mallorquines. Com a lingüista sempre sostingué la unitat de la llengua catalana i valorà els usos cultes de la llengua. Com a filòleg, gràcies al fet de ser un bon llatí —estudià al seminari— i al coneixement de la versió francesa de la *Grammatik der romanischen Sprachen*, de Friedrich Diez, un dels pioners de la lingüística romànica, aplicà el mètode diacrònic de la gramàtica històrica en la seva *Gramàtica catalana*, obra en una primera versió que havia estat premiada el 1881 en el Certamen de Fires i Festes i que després fou subvencionada per la Diputació Balear el 1890, però que no s'acabaria d'imprimir fins al 1915 amb un pròleg en català molt lloatori de mossèn A. M. Alcover, el qual sempre se'n va considerar deixeble i fervent admirador. La gramàtica citada té el mèrit de ser la primera que aplicà el mètode científic de les lleis fonètiques a la llengua catalana i és també un bon aplec de dades històriques de la llengua antiga i de l'estat de la llengua parlada al seu temps.¹⁴

POMPEU FABRA I MOSSÈN ANTONI M. ALCOVER¹⁵

Segons Francesc de B. Moll el primer contacte entre Fabra i Alcover tingué lloc en la primavera de 1901. Mossèn Alcover havia llançat ja la *Lletra de convit* per a participar en l'elaboració del gran diccionari del català i Fabra havia aollit amb simpatia la idea i li havia prestat la seva col·laboració quan ja vivia a Bilbao. El Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana tingué lloc entre el 13 i el 18 d'octubre de 1906 i sens dubte en gran part fou possible a l'entusiasme i al prestigi que tenia Alcover en aquells moments. L'un i l'altre hi participaren amb sengles ponències. Fabra hi parlà sobre «Qüestions d'ortografia catalana» i presentà algunes esmenes a les ponències de mossèn Costa i Llobera, mossèn Antoni M. Alcover, Bernat Obrador i Víctor Oliva.

El dia 9 de maig de 1911, es creà la Secció Filològica, amb el nom de *Institut de la Llengua Catalana*, en el marc de l'Institut d'Estudis Catalans, fundat el 1907. Enric Prat de la Riba designà mossèn Antoni M. Alcover com a president de l'entitat. Els altres membres eren Lluís Segalà com a vicepresident, mossèn Frederic Clascar com a bibliotecari, Pompeu Fabra com a dipositari, Josep Carner com a secretari i els poetes Àngel Guimerà, que no hi assistí mai, i Joan Maragall,

183

14. Tomás FORTEZA Y CORTÉS, *Gramàtica de la llengua catalana por Don Tomás Forteza y Cortés, preceptor en Latinidad y Humanidades y Mestre en Gay Saber: Obra premiada en el Certamen de Ferias y Fiestas de Palma de 1881, con un prólogo por el M. I. Sr. D. Antonio Mª Alcover, pbro. presidente de l'Institut de la Llengua Catalana*, Palma de Mallorca, Escuela Tipográfica Provincial, 1915.

15. Vegeu sobretot Joan MIRALLES, «Fabra...», p. 62-100. També Jaume CORBERA POU, «Pompeu Fabra i els escriptors i lingüistes dels altres Països Catalans», a *Pompeu Fabra: Llengua, civisme, país*, edició coordinada per Lluís Duran i Jordi Manent, Barcelona, Fundació Revista de Catalunya, 2018, p. 119-132.

que moriria al cap de molt poc temps. De fet, però, els dos únics filòlegs o lingüistes especialitzats en el català eren Alcover i Fabra, cap dels quals no vivia a Barcelona. Alcover vivia a Mallorca i Fabra a Bilbao.

Algunes cartes creuades entre Fabra i mossèn Alcover en aquests anys donen fe de la bona entesa entre ells i Fabra insisteix en el fet de la prioritat de la normativa ortogràfica, la gramàtica i el diccionari. Mentrestant l'any 1912, Fabra passà a viure a Barcelona on pogué prendre possessió de la càtedra de llengua catalana creada per la Diputació de Barcelona. A la fi, el 24 de gener de 1913 foren signades les *Normes ortogràfiques*, les quals serien publicades en diversos llocs i ocasions. Mossèn Alcover les acceptà, però volia incloure també en el *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana* (BDLLC) unes normes suplementàries per a aplicar a les Illes Balears. Tal com dèiem en el nostre treball sobre «Fabra i les Illes Balears»: «Cal dir que mossèn Alcover, per bé que hi trobava emperons, les acceptà, les donà a conèixer a través del *Bolletí del Diccionari de la llengua catalana*, animà a seguir-les i en feu el seguiment en aquesta mateixa publicació».

El 4 de març del mateix any, Fabra tramet una breu carta a mossèn Alcover en què li remet unes proves i li prega «que no les publiqui sense abans haver escoltat els seus companys de Secció». Dos dies després, en una altra nota Fabra insisteix a pregar a mossèn Alcover que no publiqui les seves normes. Aquí es feia esment a una sèrie de casos especials que a parer de mossèn Alcover no eren recollits en les *Normes* generals i que es referien a la representació de determinades formes dialectals illenques. Fabra temia que l'exemple no fos seguit també per altres territoris de la llengua. Mossèn Alcover no publicà aquestes normes especials junt amb les oficials en el BDLLC, però sí que ho va fer en forma d'opuscle independent fent constar que eren cosa seva i no de la Secció Filològica». ¹⁶

Després de la mort d'Enric Prat de la Riba, escaiguda l'1 d'agost de 1917, mossèn Alcover perdé a Catalunya el seu principal valedor. A partir d'aleshores altra cosa seria la relació amb el seu successor com a president de la Mancomunitat, Puig i Cadafalch. Començaven els indicis d'una gran tempesta política. A la fi, després de diverses vicissituds, mossèn Alcover llançà els manifestes contra la plana major de l'IEC i de la Mancomunitat, fonamentant la seva decisió a partir de diverses irregularitats comeses contra ell. Si al principi mossèn Alcover tenia raó en moltes de les qüestions, arribaria un moment que el mal ambient creat esclataria amb acusacions injustes contra mossèn Alcover.

M'interessa remarcar, però, que en un primer moment, de 1913 a 1918, mossèn Alcover no solament acollí les *Normes ortogràfiques* sinó que les va divulgar a través del BDLLC i animà a seguir-les. Però, a partir de la baralla, el 1918, mossèn Alcover tornà a l'ortografia prenortativa. Tanmateix, mossèn Alcover —i el país en general—, tindria la sort de veure la incorporació d'un gran continuador de l'obra del *Diccionari*, amb la figura de Francesc de B. Moll. Aquest seguiria l'obra del *Diccionari* i a partir de la mort de mossèn Alcover, el 1932, en regularitzaria l'ortografia i a través de les seves gramàtiques, escrits i parlaments es con-

16. Joan MIRALLES, «Fabra...», p. 72.

vertiria en l'orientador gramatical per excel·lència a les Illes Balears i reprendria les bones relacions amb l'IEC i amb el món del catalanisme.

L'OBRA DE FABRA I ELS LLETRAHERITS DE L'ESCOLA MALLORQUINA

Els lletraferits de les Illes Balears, adscrits més o menys a la denominada Escola Mallorquina, seguien, amb molt poques excepcions, les *Normes ortogràfiques* de l'any 1913 i la normativa gramatical que Moll anà adaptant en les seves gramàtiques des de la primera, publicada el 1937. De la mateixa manera les persones illenques usuàries del català escrit anaren adaptant la nova normativa. De primer la publicació periòdica que anava informant de la normativa era el *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, que sortia des de l'any 1901. Es diu que va ser la primera publicació periòdica de caire filològic de l'Estat espanyol. Ja hem dit que les *Normes ortogràfiques* hi foren publicades i periòdicament sortien publicats els noms dels lletraferits que es comprometien a seguir-les. Així, per exemple, en el número de l'abril-juliol de 1913 sortia una breu nota en què es deia que mossèn Miquel Costa i Llobera, Joan Alcover, mossèn Llorenç Riber, mossèn Salvador Galmés i Miquel Ferrà s'adherien a les noves normes. Sens dubte, també, la celebració del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, el 1906, on mossèn Alcover havia tingut un gran protagonisme, creà un ambient propici a favor de l'estudi de la llengua catalana i de la seva normativa.¹⁷ D'altra banda, la publicació del *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB), que començà a ser publicat per fascicles el 1926, adoptaria amb el nou responsable, Francesc de B. Moll, la nova normativa ortogràfica després de la mort de mossèn Alcover i l'obra s'acabaria l'any 1962 ja en ortografia normalitzada.

Pel que fa a d'altres publicacions, el periòdic *La Veu de Mallorca*,¹⁸ en la seva segona etapa (1917-1919), en què col·laboraren diversos personatges que intervingueren en el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, el 1906, adoptà decididament la normativa ortogràfica de l'IEC i el 1923 es fundà l'Associació per la Cultura de Mallorca,¹⁹ que organitzà cursos de català i a redós de la qual sorgí la

185

17. *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, Barcelona, octubre de 1906*, Barcelona: Fundació II Congrés Internacional de la Llengua Catalana i Vicens Vives, 1985. 701 p.

18. *La Veu de Mallorca* és el nom d'un setmanari que aparegué en quatre etapes diferents. En la primera, entre el 3 de febrer i el 28 d'abril de 1900, fou fundat per Joan Torrandell Escales i donava suport a l'esquerra republicana federal. La segona etapa durà entre el 4 de gener de 1917 i el 15 de març de 1919 i en sortiren noranta-vuit números. Era l'òrgan del Centre Regionalista de Mallorca. Els directors efectius foren Joan Estelrich i Joan Pons Marquès. La tercera etapa durà entre el 17 de gener i el 19 de desembre de 1931. Era l'òrgan del Centre Autonomista de Mallorca. En fou el director Andreu Ferrer Ginard. El 15 de desembre de 2009 reaparegué com a publicació digital a iniciativa de Xarxa 2015 i depenia de l'Obra Cultural Balear.

19. L'Associació per la Cultura de Mallorca fou fundada el 1923 per un grup de persones que tenien en comú el mallorquinisme cultural i polític. Durant l'època de la dictadura de Primo de Rivera romangué estancada alguns anys i només sortí l'*Almanac de les Lletres*, anual, però el 1928 començà la publicació de la revista *La Nostra Terra*. Les activitats foren represes

publicació *La Nostra Terra* (1928-1936), revista que acollí temes no estrictament literaris, de caire científic o d'alta divulgació, crítiques d'art, etc. El 1928, acollí un homenatge molt lloatori a Fabra en el seu seixantè aniversari. D'aquí sorgí també el grup de persones que preparà l'avantprojecte de l'Estatut d'autonomia de Mallorca durant la Segona República, el qual preveia la cooficialitat del català.²⁰

Als anys trenta, sobretot amb l'adveniment de la Segona República, tenim una etapa de clara expansió de la normativa. Hi contribuïren sobretot dues obres: El *Curs pràctic d'ortografia i elements de gramàtica catalana*, de l'arabista, filòleg i historiador Jaume Busquets i Mulet, i, sobretot, l'*Ortografia mallorquina segons les normes de l'Institut*, de Francesc de B. Moll. Pocs dies abans del Moviment, el 1936, nombrosos professionals, polítics i literats mallorquins signaren la «Resposta als catalans», en resposta al «Missatge als mallorquins», tot un símbol d'entesa catalanista de caire polític, cultural i lingüístic, impensable alguns anys abans.

A Menorca, el 15 de febrer de 1913, el quinzenari regionalista *Llum Nova*,²¹ única publicació periòdica menorquina en llengua catalana, iniciava la publicació de les *Normes ortogràfiques* de l'IEC, que s'havien aprovat poques setmanes abans. Els col·laboradors foren dos coneguts folkloristes, un menorquí, Francesc Camps Mercadal, *Francesc d'Albranca*, i un mallorquí, el mestre des Migjorn Andreu Ferrer Ginart. Durant aquells anys també és notable el magisteri de l'advocat Pere Ballester i de l'aleshores bibliotecari de Maó Ferran Soldevila. Anys després, el 1917, s'originà una polèmica entorn de les normes, que es reprendria periòdicament, però el fet és que als anys trenta la normativa de l'IEC era adoptada pràcticament de manera unànime. L'estiu de 1923, un grup d'universitaris, Marçal Pascuchi, Joan Hernández, Josep M. Jansà i d'altres, havien creat a Menorca una secció de Nostra Parla, associació creada a Barcelona per Lluís Nicolau d'Olwer.²² L'any 1930, Joan Hernández Mora feu una conferència

el 1930 a diverses localitats mallorquines. Organitzà els Jocs Florals de Felanitx (1923), Sóller (1924) i Palma (1935), cursets de llengua catalana, d'art i d'arqueologia, conferències i actes commemoratius d'homenatge, etc. Durant la Segona República impulsà l'Avantprojecte d'Estatut d'autonomia, però l'aixecament de juliol de 1936 acabà amb l'associació. L'actual Obra Cultural Balear, fundada el 1962, n'és d'alguna manera la continuació.

20. *La Nostra Terra* és el nom d'una revista mensual en català que durà des del gener de 1928 fins al juny de 1936. En foren directors Francesc Vidal Burdils i Antoni Salvà Ripoll, però fou molt influïda per Jaume Busquets, Joan Pons Marquès i Miquel Ferrà. Fou l'òrgan de l'Associació per la Cultura de Mallorca i és considerada la mostra més genuïna de l'ideari de l'estètica noucentista de la denominada Escola Mallorquina.

21. *Llum Nova* és el nom d'una publicació periòdica quinzenal escrita principalment en català, dirigida a les classes populars des Migjorn Gran de Menorca. Aparegué entre el 29 de juny de 1912 i el 15 de novembre de 1913, a iniciativa de dos folkloristes, Francesc Camps Mercadal, *Francesc d'Albranca*, i Andreu Ferrer Ginart. La revista anava lligada a l'entitat cultural La Minerva. Volia difondre la ciència i les belles arts per mitjà de la lectura i la discussió. Organitzaren conferències i vetlades literàries. És considerada la primera mostra de regionalisme cultural a Menorca. Al número 17 publicaren les *Normes ortogràfiques* de l'IEC.

22. *La Nostra Parla* és el nom d'una entitat fundada devers el 1916 per diverses persones d'arreu del domini lingüístic amb l'objectiu de reivindicar la unitat de la llengua catalana. De primer fou presidida honoràriament per Àngel Guimerà i, de fet, per Bofill i Mates i des-

memorable a favor de la normativa ortogràfica de l'IEC contra la tendència excessivament dialectalitzant en un ambient de polèmica vehiculada a través de *La Voz de Menorca*.²³

A Eivissa, cal esmentar mossèn Vicent Serra Orvay, el qual intervingué amb una comunicació al Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, autor també d'un catecisme diocesà en llengua catalana. També és mester comptar amb l'obra de mossèn Isidor Macabich i, més envant, de Marià Villan-gómez, que l'any 1972 publicaria un *Curs d'iniciació a la llengua*, adreçat especialment a gent de les Pitiüses, i la revista *Eivissa*, que ha passat diferents etapes i que segueix amb l'ús de la llengua catalana.²⁴

POMPEU FABRA I FRANCESC DE B. MOLL

Sens dubte la persona que més ha influït en vida de Fabra a les Illes Balears en l'expansió de la normativa de la llengua catalana, tant en l'ortografia com en la gramàtica, és Francesc de B. Moll, almenys des de l'any 1931.²⁵ Com ja vaig dir en el llibre *Francesc de B. Moll i la llengua literària* crec que podem distingir cinc etapes en la vida intel·lectual de Moll:

Una primera etapa comença el 1921 amb l'entrada a casa de Mn. Antoni M. Alcover fins a la publicació, el 1931, de l'*Ortografia mallorquina segons les normes de l'Institut*. La segona etapa abraça el període de la Segona República i primers anys de la Guerra Civil, des de 1931 fins a 1937, any de la publicació de *Rudiments de gramàtica preceptiva per a ús dels escriptors baleàrics*. La tercera etapa comprèn des de 1937 fins a 1962, en què publica *Rudiments de gramàtica normativa per a ús dels escriptors baleàrics*. La quarta etapa va des de 1962 fins a 1968, en què edita la *Gramàtica catalana referida*

187

prés per Nicolau d'Olwer. Organitzà cursos de català i la Diada de la Llengua Catalana. Tingué com a publicacions *Ofrena*, la *Revista de Nostra Parla* i *Nostra Parla*. Desaparegué amb la dictadura de Primo de Rivera. A Menorca fou fundada una entitat amb el mateix nom, presidida per Joan Mir i Mir (1923-1925), i a Mallorca fou presidida per l'arquitecte Guillem Forteza, on és considerada un precedent de l'Associació per la Cultura de Mallorca.

23. Vegeu Joan MELIÀ, «El model...», p. 173 i 174, i, així mateix, del mateix autor, *L'ortografia amb relació als parlars balears*, a Daniel CANALS i Neus NOGUÉ (ed.), *Cent anys de 'Normes ortogràfiques'*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2016, p. 34 i 35. També Miquel A. MARQUÈS SINTES (ed.), «*Llum Nova*» 1912-1913, es Migjorn Gran, Ajuntament des Migjorn Gran, 2001 (edició facsímil amb representacions i estudis).

24. *Eivissa* és el nom d'una publicació semestral eivissenca en català. Ha tingut tres etapes: la primera, amb el nom *Ibiza*, va ser impulsada per la societat Ebusus (Antoni Costa Ramon) i anà des del març de 1944 fins al març de 1950. La segona, amb el mateix nom, fou impulsada per l'Institut d'Estudis Eivissencs i sortí entre els anys 1953 i 1960. La tercera etapa és l'actual, amb la catalanització del nom, *Eivissa*, i surt des de 1972, sempre en català. Els directors han estat Enric Ribes i Carles Torres. Ha influït poderosament en l'elaboració de la *Gran enciclopèdia d'Eivissa i Formentera*. La temàtica de la revista inclou història de les Pitiüses, arqueologia, botànica, creació literària, etc.

25. Joan MIRALLES I MONSERRAT, *Francesc de B. Moll: l'home dels mots*, Mallorca, Moll, 2003, 318 p., col·l. «Tomir», 56.

especialment a les Illes Balears. La cinquena etapa arriba fins a les darreres publicacions, al 1984.²⁶

La primera etapa representa els anys de formació al costat de mossèn Alcover, tot això per a poder dur a terme amb garanties la seva col·laboració en el *Diccionari català-valencià-balear*. Com ja deia en el llibre esmentat, «Durant aquests anys Moll es troba molt influït per la personalitat de Mn. Alcover, fins i tot en l'estil de l'escriptura o, per exemple, respecte a la qüestió de l'ortografia, per a ell encara poc important i utilitzada amb una certa vacil·lació...». I, més envant: «La seva activitat com a publicista en relació amb la llengua comença amb els vuit articles d'*El Iris* de Ciutadella amb el títol *Per la nostra llengua*, a partir del 20 d'abril de 1922, i el darrer sobre la mort de Costa i Llobera. Tenia 18 anys».²⁷

Vegeu un petit exemple de com el jove Moll comentava críticament la publicació *Nocions d'ortografia mallorquina* (1921), del mestre artanenc Andreu Ferrer Ginart, durant la seva estada en es Migjorn Gran de Menorca:

El sistema ortogràfic que En Ferrer segueix és el de les *Normes* vigents de l'Institut d'Estudis Catalans, de les quals discrepam en més de dos punts de vista. Però com nosaltres no donam massa importància an aquestes qüestions i no som com certs subjectes qui quant publiquen unes normes d'escriptura ho fan ab sò de tambor i ab el tò d'un saig qui fa una crida de la bal·lia, sense descuydar-se de comminar ab «les penes que marca la lley»; per això és que no tenim res que dir de que l'amich Ferrer adopti en conjunt unes normes o unes altres. Lo que farem serà just expressar la nostra desconformitat ab certes particularitats, ab determinats conceptes i regles que hem trobats dins aquesta obreta i que no podem admetre en cap de les maneres.²⁸

No oblidem, però, que la reconciliació de mossèn Alcover amb Fabra no s'esdevendria fins a 1926 i que Moll assistí a l'esdeveniment junt amb el seu mestre en el despatx de Fabra a l'IEC.

La segona etapa comença, com he dit, el 1931 amb la publicació de l'*Ortografia mallorquina segons les normes de l'Institut adequada al llenguatge de totes les Balears*, que prest tendria una segona edició. Aquí «És ben evident que en pocs mesos Moll ha fet un viratge cap a l'homologació normativa. Sens dubte la rebuda freda del primer volum del DCVB al Principat, al 1930, encara amb ortografia prenortativa pot haver-hi influït. Els preliminars de l'obra constitueixen un bon resum dels coneixements i de l'estratègia didàctica de Moll per a fer conèixer als conterrànies la llengua pròpia, encara anomenada aquí *llengua mallorquina*».²⁹ És

26. Joan MIRALLES i MONSERRAT, *Francesc de B. Moll i la llengua literària*, Barcelona i Palma, Universitat de les Illes Balears, Departament de Filologia Catalana i Lingüística General, i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2005, col·l. «Biblioteca Miquel dels Sants Oliver», 24, p. 343 i 344.

27. Joan MIRALLES, *Francesc de B. Moll i la llengua literària...*, p. 25 i 26.

28. *Ibidem*, p. 30.

29. *Ibidem*, p. 46.

particularment interessant la ressenya de l'obra que va fer l'arabista Jaume Busquets.³⁰

Amb la mort de mossèn Alcover, el 1932, Moll inicia un procés d'acostament personal amb els membres de l'IEC i d'altres intel·lectuals catalans. Mentrestant dona a conèixer en el *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana* fins a deu lliçons elementals de gramàtica catalana. Ací acull tota una sèrie de variants dialectals, sobretot en l'àmbit de la morfologia verbal, que anirà seleccionant després en les pròximes gramàtiques. Aquestes lliçons seran el canemàs de la gramàtica que publicarà el 1937 amb el títol *Rudiments de gramàtica preceptiva per a l'ús dels escriptors baleàrics*.³¹

La tercera etapa arranca amb els *Rudiments de gramàtica preceptiva per a l'ús dels escriptors baleàrics* (1937), on toca els temes particularment valorats per Moll en els preliminars de l'obra: llengua i dialecte, llengua literària, breu exposició de la literatura catalana a les Illes Balears, i redueix la variació lingüística dialectal respecte a les lliçons que havia publicat en BDLLC.³²

D'altra banda, tal com deia en *Francesc de B. Moll i la llengua literària*:

I passen els anys de la postguerra. L'equip format per Francesc de B. Moll i Manuel Sanchis Guarner i alguns altres col·laboradors treballa en l'elaboració del tercer volum el qual sortirà el 1950. Durant els anys cinquanta són especialment notables, des del punt de vista que ens ocupa, alguns articles publicats a «Raixa. Miscel·lània de Literatura» i sobretot a «Cap d'any».³³ A la fi Francesc de B. Moll és elegit nou membre numerari de la Secció Filològica. Era l'any 1961.

La quarta etapa s'inicia amb l'obra *Rudiments de gramàtica normativa per a l'ús dels escriptors baleàrics de 1962* i dura fins a la publicació de la darrera gramàtica de Moll de 1968: *Gramàtica catalana referida especialment a les Illes Balears*. Durant aquests anys són especialment remarcables també els articles de divulgació publicats a «Serra d'Or», «El Correo Catalán», «Diario de Mallorca» i «Cap d'any» i el debat sobre el model de llengua en ocasió de la celebració del Concili Vaticà II. Si comparem les dues gramàtiques, la de 1937 amb la de 1962, veim que la darrera «En general té una presentació més acurada dels materials, juga amb diferents tipus de lletra, amplia considerablement els continguts i corregeix alguns errors de l'edició anterior».³⁴

A manera d'exemple podríem citar d'aquests anys diversos escrits de Moll en què es veu la seva voluntat de seguir la normativa de la llengua emanada de l'IEC, però també hi trobam la defensa d'algunes formes dialectals que encara que no són al diccionari normatiu o a la gramàtica normativa considera que poden ser usades si compleixen determinades condicions. Un d'aquests ar-

30. [Jaume] B[USQUETS], «Ressenya de l'*Ortografia mallorquina* de Moll», en la secció «Els llibres», *La Nostra Terra*, núm. 45 (setembre 1931), p. 342. Vegeu també Joan MIRALLES, *Francesc de B. Moll i la llengua literària*, p. 56-61.

31. Joan MIRALLES, *Francesc de B. Moll i la llengua literària*, p. 61-88.

32. *Ibidem*, p. 107-164.

33. *Ibidem*, p. 124.

34. *Ibidem*, p. 165.

ticles es diu «Tornem-hi amb la unitat», publicat a *Cap d'Any* de 1963. Aquí hi deia:

S'ha formulat aquesta pregunta: «Què passaria si tothom entre els qui el senyor Moll anomena continentals o centrals, és a dir, del Principat, usava les formes i els mots que són genuïns, peculiars i vivents en cadascuna de les respectives zones lingüístiques?»

La resposta és òbvia. Si cada parlant usava *totes o la major part de les peculiaritats* del seu parlar local o comarcal, en resultaria un guirigall insuportable com a llengua escrita. Ara: si de cada gran zona del nostre territori lingüístic s'incorporen a la llengua escrita *només aquelles peculiaritats que en classicisme o en valor pràctic són superiors a les d'ús més general* (com és el cas de *cantam per cantem* en indicatiu), la llengua no en sofreix cap minva de claredat ni de facilitat per als catalans ni per als forasters, perquè tals peculiaritats —les úniques que defenso— són escasses i costa ben poc de fer-les figurar en els tractats, almenys amb caràcter informatiu.³⁵

El 1963, publicava la primera edició del *Promptuari d'ortografia* complementat amb els *Exercicis de gramàtica*, publicats en el volum 95 de la col·lecció «Les Illes d'Or» de l'Editorial Moll. Ací es corregien algunes grafies que apareixien en la gramàtica de 1937 i que havien estat corregides en la gramàtica de 1962.³⁶

També és notable, en aquesta època, una sèrie d'articles de divulgació publicats en castellà des del novembre 1962 en *El Correo Catalán* entorn de la cosa lingüística, que durarien fins a 1965 amb el títol «El hombre por la palabra». «Tot plegat ens dona molta informació sobre els coneixements, les actituds i les estratègies de Moll en aquest afer, de la mateixa manera que ens fan veure fins a quin punt té sempre un esperit eminentment didàctic».³⁷

La cinquena etapa s'inicia amb la publicació de la *Gramàtica catalana referida especialment a les Illes Balears* i els corresponents *Exercicis de gramàtica catalana*. Observem el canvi de denominació de la llengua —*catalana*—, per primera vegada, *gramàtica* en lloc de *rudiments* i l'especificació *referida a les Illes Balears*.

La dedicatòria, també, és prou significativa:

Als dos grans mestres de l'idioma:
a Mossèn Antoni Maria Alcover,
que en va recollir el tresor lèxic;
a Pompeu Fabra, que en va establir l'estructura
gramatical definitiva.

Tal com dèiem a l'obra ja esmentada «En general aquesta gramàtica millora considerablement les anteriors. En suprimeix els exercicis, però afegeix gran quantitat d'elements nous i en corregeix i actualitza d'altres d'acord amb la normativa de l'IEC».³⁸

35. Ibídem, p. 179.

36. Ibídem, p. 182-184.

37. Ibídem, p. 184.

38. Ibídem, p. 243.

Durant aquesta etapa Moll es limita en general a insistir en els temes ja tractats i de fet ja no introdueix canvis substancials sobre la llengua literària. Un dels punts en què seguí lluitant fou l'ús de la llengua en la pastoral litúrgica i el seu model de llengua.³⁹

L'any 1969, va publicar la primera edició de *La lengua de las Baleares enseñada a personas de habla castellana*, adreçada a la gent d'origen castellanoparlant que volia aprendre el català.⁴⁰

L'any 1972, tingué lloc la polèmica dita d'en Pep Gonella en què intervingueren diversos lingüistes que defensaven la posició del català com a llengua unitària normal i un tal Pep Gonella que es queixava «de la visió i pràctica excessivament unitarista dels gramàtics catalans en no acceptar determinades variants insulars».⁴¹

El darrer opuscle que publicà: *Llengua o dialecte? Català o mallorquí?* és la lliçó inaugural dels cursos de català de 1978 organitzats per l'Obra Cultural Balear amb el patrocini de l'aleshores Consell General Interinsular de les Illes Balears. «El contingut és un vertader vademècum perquè els illencs entenguin de manera correcta, científica, la qüestió de la llengua. En general podem dir que res no hi ha que Moll no hagi dit en altres ocasions en paraules ben consemblants.»⁴²

LA UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS

La Universitat de les Illes Balears (UIB) ha estat des de principis dels anys vuitanta l'entitat assessora sobre la llengua catalana, especialment en l'àmbit de l'onomàstica i de la terminologia. Sens dubte el moment clau en què s'oficialitzà aquesta comesa fou el 1983, quan el 25 de febrer va ser aprovat l'Estatut d'autonomia per a les Illes Balears. Aquí s'especificava, en una segona disposició addicional, que: «La institució oficial consultiva per a tot quant faci a la llengua catalana serà la Universitat de Palma de Mallorca». D'altra banda, el 1986, tingué lloc el Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana i es promulgà, per unanimitat, la Llei de normalització lingüística per a les Illes Balears, en què l'article 14 fixava l'abast de la llei en matèria toponímica:

1. Els topònims de les Illes Balears tenen com a única forma oficial la catalana.

2. Correspon al Govern de la Comunitat Autònoma, d'acord amb l'assessorament de la Universitat de les Illes Balears, determinar els noms oficials dels municipis, territoris, nuclis de població, vies de comunicació interurbanes en general i topònims de la Comunitat Autònoma. Els noms de les vies urbanes han d'ésser determinats pels ajuntaments corresponents, també amb l'assessorament esmentat, donant preferència a la toponímia popular tradicional i als elements culturals autòctons.

39. Ibídem, p. 347.

40. Ibídem, p. 289-291 i 294.

41. Ibídem, p. 295-309.

42. Ibídem, p. 327.

3. Aquestes denominacions són les legals a tots els efectes i la retolació ha de concordar amb elles. El Govern de la Comunitat Autònoma ha de reglamentar la normalització de la retolació pública, respectant, en tots els casos, les normes internacionals que l'Estat hagi subscrit.⁴³

És un fet que dins l'àmbit de la UIB, des de principis de la dècada dels vuitanta, el Departament de Filologia Catalana i Lingüística General ha fet els corresponents informes de les peticions d'assessorament lingüístic que li arribaven directament o via Servei Lingüístic de la UIB. És així que a finals de la dècada es considerà adequat, en el marc d'aquest departament, crear una Comissió d'Assessorament Lingüístic que seria aprovada en el Consell de Departament del 28 d'abril del 1989. Més envant en seria aprovat el reglament en el Consell de Departament de l'1 de juliol de 1997 i els estatuts en el Consell del 20 de desembre de 2000. Les dues funcions previstes de la Comissió d'Assessorament Lingüístic (CAL) eren:

1. La Comissió d'Assessorament Lingüístic assumirà les funcions que l'Estatut d'Autonomia i la Llei de normalització lingüística atribueixen a la Universitat de les Illes Balears en matèria de llengua catalana.

2. També serà funció de la Comissió d'Assessorament Lingüístic (CAL) elaborar els dictàmens i/o estudis sobre normativa i/o sobre normalització de la llengua catalana que li siguin encarregats per qualsevol persona o qualsevol institució pública o privada, a més dels estudis que siguin considerats necessaris per la majoria dels membres de la mateixa CAL.

D'altra banda, el 25 de març de 2003, davant una divergència de competències entre el Servei Lingüístic i el Departament de Filologia Catalana i Lingüística General, el rector de la UIB, Llorenç Huguet, signà l'acord executiu sobre competència científica en matèria lingüística en què s'acordava «que el Departament de Filologia Catalana i Lingüística General és l'òrgan científic de la Universitat de les Illes Balears en les qüestions que afecten la fixació normativa de la llengua catalana i en la funció d'assessorament que l'Estatut d'Autonomia de les Illes Balears i la Llei de normalització lingüística atorguen a la Universitat».⁴⁴

Paral·lelament, en la dècada dels noranta, el Consell Executiu de la UIB havia creat, el 1991, el Gabinet de Terminologia (GT), com a col·laborador del Centre de Terminologia TERMCAT, i, per acord executiu del 28 de març de 1995, el Gabinet d'Onomàstica «com a servei i suport per a la docència, la recerca i el desenvolupament en el camp de l'onomàstica i les tecnologies associades i línies que s'hi relacionin que es desenvolupin en el futur a la Universitat de les Illes Balears. També es constitueix amb la finalitat de difondre els noms de lloc i de persona normalitzats a través de la resolució de consultes puntuals i publica-

43. GOVERN DE LES ILLES BALEARS, *Llei de normalització lingüística a les Illes Balears*, Palma, Conselleria de Transparència, Cultura i Esports i Direcció General de Política Lingüística, 2016, p. 22-23 (Llei 3/1986, de 29 d'abril, de normalització lingüística a les Illes Balears).

44. *Full Oficial*, any XVIII, núm. 220 (divendres 20 juny 2003). Acord executiu del dia 25 de març de 2003 sobre competència científica en matèria de política lingüística.

cions, i l'organització d'activitats de recerca onomàstica i el disseny de cursos de formació en onomàstica».⁴⁵

Finalment, la necessitat de dur a terme els nomenclàtors toponímics georeferenciats de les Illes Balears feu necessari comptar amb l'ajuda de geògrafs i de tècnics de l'Administració autònoma i es creà, dins el marc d'atribucions de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears, la Comissió de Toponímia de les Illes Balears segons el Decret de 15 d'abril de 2011 (publicat en el BOIB núm. 64, de 28 d'abril de 2011). Entre les funcions de la Comissió quedava clar que els criteris de normativització els marcava, en definitiva, la UIB, a través de la Comissió Tècnica d'Assessorament Lingüístic (CTAL):

f. Elevar al Consell de Govern la proposta de nomenclàtors perquè l'aprovi. Els criteris de normativització toponímica adoptats en l'elaboració dels nomenclàtors són els fixats per la Comissió Tècnica d'Assessorament Lingüístic de la Universitat de les Illes Balears.⁴⁶

Les eleccions autonòmiques i generals de 2011 implicaren un canvi de govern a l'Estat i a la comunitat autònoma que, emparant-se en la majoria absoluta, es caracteritzaria per la voluntat d'aplicar uns retalls duríssims en l'Administració pública i per l'adopció d'una nova política lingüística clarament repressiva i de menyspreu envers el català com a única llengua pròpia de la comunitat.

Una de les conseqüències es manifestaria en els canvis de què seria objecte la Llei de normalització lingüística. És així que segons la nova Llei 9/2012, de 19 de juliol, que modificava la Llei 3/2007, de 27 de març, de la funció pública de la comunitat autònoma de les Illes Balears, s'establia que l'esmentat article 14 quedava de la següent manera:

1. Els topònims de les Illes Balears poden tenir com a forma oficial la catalana o la castellana i la catalana conjuntament.

2. Amb l'acord previ del Ple de l'Ajuntament corresponent, el Consell Insular respectiu, amb l'assessorament de la Universitat de les Illes Balears, ha de determinar els noms oficials dels municipis, territoris, nuclis de població, vies de comunicació interurbanes en general i topònims de la comunitat autònoma.

Els noms de les vies urbanes els han de determinar els ajuntaments corresponents, també amb l'assessorament esmentat, i han de donar preferència a la toponímia popular tradicional i als elements culturals autòctons.

3. Aquestes denominacions són legals a tots els efectes i la retolació ha de concordar amb qualsevol de les formes oficials. El Govern de la comunitat autònoma ha de reglamentar la normalització de la retolació pública, respectant en tots els casos les normes internacionals que l'Estat hagi subscrit.

45. El Gabinet de Terminologia, col·laborador del Centre de Terminologia TERM-CAT, va ser creat gràcies al conveni de col·laboració que van signar el 29 de gener de 1991 la Conselleria d'Educació, Cultura i Esports i la UIB. El Gabinet d'Onomàstica fou creat per l'Acord executiu 2744/1995, del 28 de març.

46. *Butlletí Oficial de les Illes Balears*, núm. 64 (28 abril 2011), núm. 9268. Decret 36/2011, de 15 d'abril, pel qual es crea la Comissió de Toponímia de les Illes Balears, p. 5.

D'altra banda, el Consell de Departament del 15 de març de 2017 aprovà que la CTAL funcionaria amb un nou reglament ara només amb professors de llengua del Departament de Filologia Catalana i Lingüística General.

Pel que fa al model de llengua i al procés de normativització, és important tenir en compte una sèrie de treballs en què han intervingut professors del Departament de Filologia Catalana i Lingüística General de la UIB, els quals han aparegut aquestes darreres dècades, com és ara *La llengua normativa a les Illes Balears* (1984), de Gabriel Bibiloni i Jaume Corbera; *Iniciació a la morfosintaxi catalana* (1993), de Gabriel Seguí i Trobat; *L'estàndard oral de les Illes Balears* (1994), de Joan Miralles; *Alfa. Mètode d'autocorrecció gramatical assistida* (1995), de Jaume Morey, Joan Melià i Jaume Corbera; *Parlar bé. Orientacions per a l'ús correcte de la llengua catalana amb referències especials a les Illes Balears* (1996), de Jaume Corbera; *L'aportació balear a la nova gramàtica de l'IEC* (1997), d'Isidor Marí; *Entorn de la problemàtica de la introducció de mots usuals a les Illes Balears al «Diccionari de la llengua catalana»* (1997), de Joan Miralles; *Fabra i les Illes Balears* (1998), de Joan Miralles; *La codificació fabriana a les Illes Balears* (1998), de Joan Melià; *La llengua catalana a Mallorca. Propostes per a l'ús públic* (1999), d'Antoni I. Alomar, Gabriel Bibiloni, Jaume Corbera i Joan Melià; *Proposta de model de llengua per a l'escola de les Illes Balears* (1999), d'Antoni I. Alomar i Joan Melià; *El model de llengua a les Illes Balears i Pitiüses*, de Joan Melià (2001); *Francesc de B. Moll i la llengua literària* (2005), de Joan Miralles; *L'ortografia amb relació als parlars balears* (2016), de Joan Melià, etc., sense oblidar els diferents llibres d'estil: *Llibre d'estil del Govern de les Illes Balears* (2006); *Llibre d'estil d'IB3* (2006), de C. Company i M. A. Puigròs, editat pel Consorci per al Foment de la Llengua Catalana i la Projecte Exterior de la Cultura de les Illes Balears; *Llibre d'estil per als mitjans de comunicació orals i escrits* (2010), editat per la UIB i el Consell Insular de Mallorca; *Les modalitats insulars. Recull de formes lingüístiques normatives de les Illes Balears* (2013), editat per la Conselleria d'Educació, Cultura i Universitats, etc.

LA UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS (UIB) I L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (IEC)

La relació entre les dues entitats s'ha mantingut activa almenys des de la dècada dels vuitanta, de manera particularment important durant l'època del mandat rectoral de Nadal Batle i de qui signa l'article com a director del Departament de Filologia Catalana i Lingüística General des del 1980. En aquest sentit fou especialment important la celebració del Col·loqui d'Onomàstica organitzat pel Departament de Català de la UIB i la Societat d'Onomàstica al monestir de la Real els dies 2, 3 i 4 d'abril de 1982, en què participà, entre d'altres, Francesc de B. Moll, membre numerari de la Secció Filològica de l'IEC (SF).⁴⁷ També, el 1985, quan feia pocs mesos del nostre ingrés com a membre numerari de la SF (14 de

47. VII Col·loqui d'Onomàstica, Palma de Mallorca, 2, 3 i 4 d'abril de 1982, Societat d'Onomàstica. Butlletí interior, VII Col·loqui Mallorca, abril del 1982 (primera part), ix, 1982, 68 p., i x, 1982 (segona part), 100 p.

juny), es desplaçaren a Palma, també al monestir de la Real, diversos membres de la SF, amb alguns membres de l'Institut Cartogràfic de Catalunya i un grup de professors dels departaments de català i de geografia de la UIB per participar en el debat, particularment viu, sobre el tema de l'article, salat i/o literari, en els topònims balears (12 i 13 d'octubre). L'any 1988, la SF revisà i aprovà l'informe sobre *Topònims de les Illes Balears* a partir d'un avantprojecte elaborat pel Departament de Filologia Catalana i Lingüística General de la UIB.⁴⁸ Cal dir que els criteris aplicats a l'informe foren molt útils de cara a l'elaboració d'un document absolutament fonamental sobre els criteris a aplicar en la tasca de normativització toponímica. Ens referim al document «Transcripció i normativització toponímica». Aquest avantprojecte, elaborat a partir d'una ponència a càrrec de Cosme Aguiló, fou debatut i aprovat per la CTAL en diverses sessions celebrades el 28 d'abril, 31 de maig, 28 de juny i 3 de novembre de 1995 i després per la SF en les sessions de l'11 d'octubre de 1996, de nou amb algunes esmenes el 13 de juny de 1997, en la sessió del 20 d'abril de 2001 i, finalment, el 13 de maig i l'1 de juliol de 2016.⁴⁹ La normativa emanada d'aquest document ha estat aplicada en l'elaboració del projecte NOTIB (Nomenclàtor Toponímic de les Illes Balears), vinculat a la UIB i a l'IEC, el qual constitueix l'aplec de toponímia no urbana actual més nombrós realitzat fins ara, amb un 51.000 topònims.⁵⁰

LES TASQUES DE LA CTAL

195

Ja hem dit que la UIB és, d'acord amb l'Estatut d'autonomia de les Illes Balears (1983 i 2007) i la Llei de normalització lingüística (1986 i 2012), l'organisme assessor en matèria lingüística. En primera instància és el Servei Lingüístic de la UIB l'organisme que s'encarrega de dur a terme l'assessorament a través de notes informatives. En segona instància és la Comissió Tècnica d'Assessorament Lingüístic (CTAL) l'encarregada d'elaborar els dictàmens tècnics d'assessorament que les entitats públiques i/o privades o qualsevol persona puguin sol·licitar. Recordem, d'altra banda, que la Comissió Tècnica d'Assessorament Lingüístic és l'organisme delegat del Departament de Filologia Catalana i Lingüística General de la UIB a efectes d'assessorament lingüístic.

48. Informe sobre toponímia de les Illes Balears elaborat i aprovat pel Departament de Filologia Catalana i Lingüística General de la UIB a petició de la Conselleria de Cultura, Educació i Esports del Govern Balear. La Secció Filològica revisà i aprovà aquest informe en les sessions dels dies 11 de març i 2 de desembre de 1988. El decret havia estat publicat prèviament al BOCAIB, núm. 51, del 28 d'abril de 1988. Després seria publicat per l'IEC en *Documents de la Secció Filològica, I*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1990, p. 119-129, col·l. «Biblioteca Filològica», XIX.

49. Vegeu el document complet amb els darrers canvis aprovats: «Transcripció i normativització toponímica. Nomenclàtor toponímic de les Illes Balears (Acords del 13 de maig i de l'1 de juliol de 2016)», a *Documents de la Secció Filològica, V*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Secció Filològica, 2018, p. 89-104, col·l. «Biblioteca Filològica», LXXXIV.

50. El projecte NOTIB es pot consultar complet en línia a <http://notib.recerca.iec.cat/>.

CONCLUSIONS

1. Podem dir que en un primer moment la normativa ortogràfica i gramatical de la SF, protagonitzada sobretot per Pompeu Fabra, és vehiculada des de 1913 a través del *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana* (BDLLC) i mossèn Antoni M. Alcover n'és el principal valedor, el qual dona a conèixer en aquesta publicació periòdica de caire filològic la nova normativa ortogràfica i anima a seguir-la en uns anys en què mossèn Alcover té un gran prestigi en el món del catalanisme. Recordem que ell mateix és el president de la SF de l'IEC. D'altra banda, els lletraferits en general s'aniran incorporant a l'ús de les noves normes. L'oposició a la nova normativa és feble i minoritària.

2. La segona etapa comença l'any 1918, després de la mort del president Prat de la Riba, gran amic de mossèn Alcover. Després de diverses vicissituds mossèn Alcover llança el primer manifest en què es queixa d'una sèrie de fets injusts que li havien escaigut com a president de la Secció Filològica. Durant aquests anys i fins a la seva mort, el 1932, mossèn Alcover torna en general a l'ortografia prenortativa, però al final de la seva vida dona permís a Francesc de B. Moll perquè publiqui, el 1931, la seva *Ortografia mallorquina segons les normes de l'Institut*. Fins aleshores Moll, en matèria ortogràfica, havia estat un seguidor de mossèn Alcover. També és mester esmentar, a Mallorca, la publicació, el 1921, d'unes *Nocions de ortografia mallorquina*, a càrrec del mestre artanenc Andreu Ferrer Ginard, i, sobretot, el *Curs pràctic d'ortografia i elements de gramàtica catalana*, del filòleg arabista i historiador Jaume Busquets i Mulet. La gent de l'Escola Mallorquina segueix de manera decidida la normativa de l'IEC, sobretot la gent de l'entorn de la revista *La Nostra Terra* (1928-1936).

3. La tercera etapa comença el 1931 amb l'ortografia ja esmentada de Moll, quan mossèn Alcover ja està en plena decadència física. Francesc de B. Moll, després de la mort de mossèn Alcover, procura restablir els ponts de contacte amb el món del catalanisme insular i continental, sobretot amb l'IEC. Són els anys de la Segona República. El BDLLC se segueix publicant i aquí Moll dona a conèixer les *Lliçons elementals de gramàtica catalana*, que seran un precedent de la seva primera gramàtica: *Rudiments de gramàtica preceptiva per a l'ús dels escriptors baleàrics* (1937). Francesc de B. Moll serà a partir d'ara el principal referent de la normativa en general de la llengua catalana a les Illes Balears.

4. La quarta etapa s'escola entre la publicació dels *Rudiments* de F. de B. Moll, el 1937, en plena Guerra Civil, fins al 1962 en què publica la seva nova gramàtica *Rudiments de gramàtica normativa per a ús dels escriptors baleàrics*. Entretant l'editorial Moll va publicant les seves col·leccions i acaba l'edició del *Diccionari català-valencià-balear*. Durant aquesta etapa Pompeu Fabra mor a Prada de Conflent, a l'exili, el dia de Nadal de 1948. Més envant, el 1956, sortiria la seva darrera gramàtica, pòstuma, a cura de Joan Coromines.

5. La cinquena etapa va des de 1962 fins a 1984 en què s'acaba l'activitat intel·lectual de Moll, el qual moriria el 1991. Durant aquest període Moll publica, el 1968, la *Gramàtica catalana referida especialment a les Illes Balears*. Moll pràcticament ja no introdueix nous canvis ni respecte a la temàtica ni a les estratègies en

relació amb la llengua literària. Entretant la UIB comença a funcionar de primer com a delegació de la Universitat de Barcelona fins que l'any 1978 se segrega d'aquesta universitat.

6. La sisena etapa podríem dir que comença amb el mandat del rector Nadal Batle, a principis dels anys vuitanta (1982), el qual reorganitza la Universitat des de diversos punts de vista: informatització de l'administració, creació de nous departaments i estudis, inauguració de nous edificis, etc. Els anys vuitanta es produeixen també diversos esdeveniments de caire polític que tenen a veure amb la llengua i amb la Universitat: l'aprovació de l'Estatut d'autonomia per a les Illes Balears, el 1983, i de la Llei de normalització lingüística per a les Illes Balears, el 1986, la creació de l'especialitat de filologia catalana, el curs 1983-1984. Entretant comença també la tasca d'assessorament en matèria lingüística adscrita al Departament de Filologia Catalana i Lingüística General i la creació de la CTAL (Comissió Tècnica d'Assessorament Lingüístic). És una etapa de gran protagonisme de la UIB en la vida social de la gent illenca i en l'assessorament lingüístic. D'alguna manera ha pres el relleu d'aquests dos homenots que han protagonitzat de manera brillant la persistència de la llengua catalana a les Illes Balears al segle xx: mossèn Antoni M. Alcover i Francesc de B. Moll.